

epistola, apud Latinos extet cum nullus sit apud Græcos, ne ueterum quidem qui testetur eam a se lectam: Quamquam quid attinet argumentari. Legat qui uolet epistolam. Extat enim in Fabri commentarijs. Nullum argumentum efficacius persuaserit eam non esse Pauli, quam ipsa epistola. Et si quid mihi naris est, eiusdem est opificis, qui nanijs suis omnium ueterum theologorum omnia scripta contaminauit, conspurcauit, perdidit, ac precipue eius, qui præ cæteris indignus erat ea contumelia, nempe diui Hieronymi. Nihil enim fere habemus huius præter commentarios in prophetas & epistolas aliquot, quod non sit studiose ab hoc furcifero uel mutilatum, uel adulteratum, uel confusum turpissimeque contaminatum, ut neque dicam de tot uoluminibus insulsissimis, quæ idem artifex Hieronymi titulo euulsi gaudi, id quod nemini non liquebit, posteaque totus Hieronymus, qui nunc præ manibus est, in lucem, exierit. Quod quidem aspirante Christi spiritu, prope diem futurum est. At Fabri mei candorem, & ipse libens imitarer, nisi uiderem fieri, ut dum ad hunc modum obsecudamus indoctis aliquot, indignis afficiant contumelijs, non solum heroes illi, qui nobis pulcherrima sui monumenta reliquerunt, uerum etiam bonæ spei ingenia, quæ hac impostura, aut deterretur a literis, si suboleat, aut inficiuntur, si non suboleat. Idem cõsimili candore psalterio suo adiecit, epistolam Hieronymi nomine ad Damasum papam, in qua postulat, ut ad calcem in singulis psalmis adderetur. Gloria patri. Atqui hac ne fingi quidem possit quicquam infantius, indoctius, insulsius. Tatum abest, ut Hieronymi hoc est hominis inimitabili doctrina simul & eloquentia præditi uideri possit.

Gratia.) Domini nostri Iesu Christi, hæc omnia apud Græcos non inuenio. Et ita legit Ambrosius, quemadmodum habetur in Græcis exemplaribus ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, id est gratia uobiscum.

De fabro Stapis

Con fabra. T. psalterio.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM
AD COLOSSENSIS
FINIS.

ANNOTATIONES IN PRIOREM EPISTOLAM PAULI
APOSTOLI AD THESSALONICENSES.
CAPVT PRIMVM.

ET pax.) Hoc loco Græci addunt illa pene solennia a deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Memores operis.) Potest & sic accipi. Memores uestri propter opus fidei, ut subaudias, ἐνεκα.

Sustinentia.) ὑπομονης, id est tolerantia siue patientia spei, hoc est, quod patienter perseverastis in spe. Ambrosius legit expectationis pro sustinentia. Ante deum.) ἰ. coram deo ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ.

Non in sermone tantum.) In proxima epistola admonuimus λόγον opponi ueritati & efficaciam, pro quo illic interpret uerterat specie. In plenitudine.) ἐν πληροφορία, de quo superius admonuimus. ἰ. in certitudine, & certa psuasione. Nec enim certam facit fidem, quod docet tantum, sed qui miraculis ac malorum tolerantia psuadet, is demum uere psuadet id quod non faciebant ψευδαποστολοι.

Excipientes uerbum.) δεξάμενοι τὸν λόγον melius recepto uerbo, siue sermone siue qui

sive qui dñi uerbū accepistis, quod ut Paulus tradidit, non sine psecutione, illi ita receperunt non citra afflictionem & infectionem malorum. Caterum hoc loco aut δεζάμνοι participium positum est loco uerbi, aut ita distinguendum est, quemadmodū distinguit Vulgarius. Imitatores mei facti estis & domini, ut hactenus sit distinctio, deinde sequatur, excipiētes uerbum. Ut sit sensus, imitati estis me & ipsum Christum, quod euāgelij causa libenter perpessi sitis afflictionem Ambrosius legit. Imitatores nostri facti estis & ipsius domini, suscipientes uerbum.

Forma.) τυποι, id est formæ, quod Ambrosius uertit in exemplū & recte.

In omnem locum.) Grace est. In omni loco.

Diffamatus est.) εξήχνηται, id est exsonuit, siue ebuccinatus est, ut admonet Laurentius usq; optimo iure ridet Remigiū qui notarit Paulum ueluti solœcissantem, quod abusus sit hoc uerbo diffamare in bonā partem, quasi uero Paulus latine scripserit, ac nō magis græce, aut quasi Paulo præstandū fuerit qcquid quilibet uerteret interpres, ut si Remigius pro νίφεμ uerteret inebriari, Paulus in ius sit uocandus, uiolatæ latinitalis reus. Iam uero palam falsum est omnia uerba apud latinos ad eundem modum composita significare in malam partem, nisi forte dispergere, disiungere, dissoluere, ad idq; genus alia sexcenta sunt in malam accipiēda partem. Apud Græcos huiusmodi uox est, quæ addita nominibus ac uerbis id efficit, ut δυσυχέτην δυσφικητέην, contraria ē. Apud latinos nō itē. Certe Augustinus diffamare utitur pro diuulgare, cum fama longe lateq; spargitur. Inscitiæ utiq; dari uenia potest, uerum quis ferat tantam arrogantiam cum inscitiā cōiunctam, imo quis non rideat tam insignem stulticiā, ut non consultis uoluminibus hoc imputet Paulo græce scribenti qd factū sit ab interprete? Nisi forte Remigius credidit Paulum scripsisse latinos. Profecta est.) εξελήλυθεν, id est emanauit siue peruenit, aut potius dimanauit, neq; em dixit in omnem locum, sed in omni loco, ut intelligas id quod antedanculū musitabatur, iam ceptum publicitus prædicari.

Qui eripuit.) ὁ ῥυόμενος ἡμᾶς, id est qui eripit nos participiū præsentis tēporis.

EX CAPITE SECVNDO.

Ed ante passi multa.) Multa addidit nescio quis de suo. Nā nec apud Græcos est nec apud Ambrosium ἡγή προπαθόντες ἢ ὑβριδέντες, id est, & ante passi, & cōtume- lijs affecti. Porro passum usurpauit Græcorū more pro afflictio. Quibus & πάθος siue πάθημα dicitur afflictio.

Fiduciam habuimus.) ἐπαρξήσασθαμεθα, quod ita circū loquitur Ambrosius. Exerta libertate ausi sumus. Est autem παρξήσασθαμεθα palam & intrepide, quod dicendum sit dicere, quemadmodum sæpe iam admonuimus.

In multa sollicitudine.) ἐν πολλῷ ἄγῳ. i. in multo certamine siue labore aut periculo, quod tamen sæpe uertit ad hunc modū. Ambrosius certamen legit.

Non de errore.) οὐκ ἐκ πλάνης. Error apud nos tantū est decepti. At πλάνη Græcis est & decipientis. Vnde maluissem uertere imposturā. In hunc sensum interpretant Græcorū cōmentarij. Etenim qui fallere studet, nō cōijcit semetipsum in pericula, sed delicijs indulget potius, & suū ipsius negociū agit.

Neq; ex immundicia.) ἐξ ἀκαθαρσίας, i. ex immundicia, quod græcanica scholia exponunt maleficū & abominandū, quā ideo uocat immundiciā, quod fiat impuris & fordidis artibus ad imponendū simplicibus. Ut crederetur a nobis.) A redundat, hoc est ut nobis cōmitteret euāgelij πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. Cū possemus uobis oneri esse.) ἐν βάρει εἶναι, i. in onere siue in pondere esse. Quod quidē bifariam legunt Græcanica scholia, aut ἐν βάρει, hoc est in pondere & autoritate, quoniam præcessit nō quarentes gloriam & sequitur. Sed facti sumus paruuli. Ad hæc Ambrosius uidetur de honore non de grauatione interpretari. Deniq; ad hunc sensum facit, quod continenter adiecit, ut Christi apostoli. Neq; enim est apostolorum grauare suo supplicio quemcūq;. Aut ἐν βάρει quod

Com Remigiū,

IN PRIOREM

habet ad illa uerent nec ul
 mēdet. Si facti sum
 id est pueri
 pueri
 ut int
 & ler
 non on
 quod aptius
 locis
 ac
 uel c
 nisi e
 uulga
 in
 acerba
 penes P
 apostoli
 gerens
 propius a
 Mocer
 quacūq; co
 haud alia
 suam
 nom
 fastigium
 incom
 splendore
 inter sumos
 et
 ant
 titro
 ac
 erigit. Alij
 adducit. Neq;
 hic semp
 quod na
 in grauissim
 idq; no
 quidam G
 ac primater
 iusticia, &
 qui nō sub h
 intel
 quem
 ut quod
 lam Can
 ad que oib
 negotio
 inter ad

quod nihil ab illis acceperit, nec usque sumptui, aut oneri fuit. Prior interpretatio mihi magis arridet. Sed facti sumus paruuli.) Interpretes & Ambrosius legisse uidentur ^{ἡπιότι} id est paruuli, siue pueri. Verum Græci codices habent ^{ἡπιότι} id est mites mini meque austeri. Vtrumque tolerabile est, uerum posterius propius facit ad Pauli sensum ut opponatur ei, ^{ἐπιβόη} ut intelligas cum non fuisse usum fastu & supercilio inter illos, sed mansuetudine, & lenitate, Vtrumque scripturam indicat Vulgarius interpretes Ambrosius honore legit non oneri, & ita edisserit. Cui lectioni ego libentius subscripserim, non tantum ob id quod aptius quadret ad huius loci sententiam, cum ceteris item copulsculis apud hunc ipsum locis pulchre consentiens, uerum etiam quod inter tot egregias dotes quibus principem ac præcipue episcopum præditum esse oportet, non alia sit, quæ uel ornatur decentius, uel comendatur efficacius, quam morum & ingenij lenitas ac mansuetudo, quæ ferè non nisi eximiam probitatem & insignem sapientiam, tum comitari solent, tum arguere uulgaris, aut ficta probitas, suum habet fastum, suum habet supercilium, & sibi plus æquo indulgens, ut alienarum uirtutum est maligna aestimatrix, ita uiciorum alienorum acerba infectatrix est. Quamquam autem huius laudis prima secundum Christum gloria penes Paulum nostrum est, qui cum ceteros omnes omnibus & dotibus & officijs apostolicis longè præcurreret, tamen unus apostolum esse sese uelut ignorabat, hoc sese gerens summissius, quo maior esset; tamè his quidem temporibus, neminè noui, qui propius ad hanc laudem accedat, quam ille meus, imò non meus, sed totius insulæ Britannicæ Mœcenas Gulielmus Vuaramus archiepiscopus Cantuariensis, in quo cum nihil sit, quacumque contempleris hominem, quod non eximium ac maximum esse iudices, tamen haud alia re maior uideri solet, quam quod modis omnibus maximus, solus ipse magnitudinem suam non agnoscat, quo fit ut cum ceteris uirtutibus superet etiam maximos, hoc uno nomine superet & seipsum, quod sibi magnus non est. Si quis expedit dignitatis fastigium, si negociorum molem & amplitudinem, si iudicium pene diuinum, si uim ingenij incomparabilem, si eruditionem undiquaque absolutam, si uitæ puritatem, si fortunæ splendorem, quem pro temporum ac regionis consuetudine, tolerat uerius quam habet, ne inter summos quidem ullum inuenies, quem cum hoc ausis conferre. Rursum sic obuius & expositus est oibus, ut uix reperiatur uel in media plabe, inter infimæ sortis homines, quæ hic non ante eat comitate, facilitate, mansuetudine. O mentem uere heroicam & apostolico uiro dignam, cum humanum prætergressus sis modum, tum teipsum in ordinem redigere, ac nec infimum quemque hominem fastidire. Alijs paululum eruditionis cristas erigit. Alijs imaginum splendor animos effert. Sunt, quibus uita castior supercilium adducat. Neque desunt quos mediocris etiam aura fortunæ sustollat, neque sui sinat meminisse. Hic semper in omni doctrinæ genere summas tenuit, ut qui ingenio longe felicissimo, quod naturæ dei que munere contigerat, studiū adiunxerit indefatigabile. Deinde in grauissimis simul ac splendidissimis regni regisque negocijs toties ac tot annos uersatus est, idque non sine summa laude, tum pietatis, tum prudentiæ. Nunc denique ceu mirificus quidam Geryon, tergeminum heros suæ præstat uniuersæ Britannicæ Archiepiscopum ac primatem, Cancellarium, & Mœcenatem, Archiepiscopum religioni, Cancellarium iusticiæ, & reipublicæ, Mœcenatem studijs. Quis est tanto animi robore præditus, qui non sub horum uno quolibet sudet anheletus; quæ ille solus sustinet; præsertim qui prorsus intelligat, quid quisque titulus efflagitet. Siquidem Archiepiscopi primatilisque titulus, quem uir ille sanctissimus Thomas suo martyrio reddidit augustiniorè, illud exigit, ut quod Rhomanus pontifex uniuerso debet orbi, hoc ille uniuersæ præstet Britannicæ. Iam Cancellarij munus, summum & incorruptum totius regni iudicem requirit, & ad quæ oibus sit aditus, laicis pariter & clericis, a quo tamè nulla iam sit appellatio. Quas hic negociorum moles, quos causarum fluctus uno ab homine sustineri putas? Ut ne uocè interim ad hanc rationem, neque pauca, neque mediocria curarum potera, quæ ex regijs

*Longa Digressio in personam
Gulielmi Vuarami archiepiscopi
Cantuariensis.*

ex regijs rebus accedunt, ut domesticas sollicitudines dissimulē, quas in tam uniuersa familia non mediocres esse consentaneum est. Et tamen unum illud pectus, tot rebus ob- eundis, non solum sufficit, uerum etiam superest. In tam immenso circūstrepentium ne- gociorum agmine suppetit, quod tribuat religioni, quod priuatis amicorum affectibus quod euoluendis libris, quos adeo non fastidit, ut cum nullis amicis confabuletur liben- tius, quoties a publicis functionibus ocij nō nihil suffurari licet. Nimirum hoc illi tribuit admiranda quaedam naturæ felicitas, & incredibilis ingenij dexteritas, hoc iudicium nō minus acre quā promptū & expeditū, hoc diutinus rerum usus, super omnia uero ppetua quaedam uitæ sobrietas ac uigilantia. Ne minima quidem ætatis portio datur alex, nulla uoluptatibus, nulla conuiujs, nulla somno, imo naturæ quoque nonnihil detrahit, quod adijciat iuuandæ patriæ. Hac ratione fit, ut & tempus, & ætas iam alioqui grandior, & ual- letudo tot tantisque negocijs obeundis, sustinēdis, exantlandisque sufficiat, quibus ne decē quidem alij pares esse possint. Iam fieri non potest, quin in tam uaria negociorum turba, quaedam existant, non ingentia solum, sed etiam molesta, periculosaque. Quandoquidem non temere dictum est illud, ne Iouem quidem placere omnibus. At hunc nemo uidit tristem, nemo commotum, nemo uultuosum. Tanta est infatigati pectoris uis & con- stantia. Tum æquitas ac sua uitas tanta, ut ab hoc uicti discedant æquioribus animis, quā nōnullis solent uictores. Sibi perpetuo tranquillus est, alijs comis & alacris, iam uero Mæcenatis personam quā ultro suscepit, ita tuetur ac sustinet, ut insula semper uiris & opibus pollens, olim religione nobilis, nunc optimis item literis ac disciplinis, huius po- tissimum opera sic effloruerit, ut nulli regioni cedere debeat, seu græcæ pariter ac latinæ literaturæ peritiā requiras, seu spectes eloquentiæ uires, seu mathematicorum acumi- na, seu reliquā philosophiæ cognitionē, seu literarum arcanarū mysteria. Vnus alit plu- rimos, euehit plerosque, fauet, fouet, ornat ac tuetur omnes, non solum eximios, sed & me- diocres, nec suos tantum, sed externos quoque. Quorū in numero me quoque, quantuluscū- que sum, esse uoluit illius benignitas. Cuius beneficentiæ, quæ quæ alias quoque profusa & exun- danti, illud etiam geminam addit gratiam, quod uix unquam admoneri sese patitur, rogari nunquam. Quin & gratias agentē mox interpellat, uelut hoc ipsum nimirum sit eū, qui summo sit affectus beneficio, uerbis agnoscere quod accepit. Abunde sibi relatam gratiam pu- tat, si studijs profuit, si bene cessit omnibus quod ille de suo contulit munus. Et quemad- modum nō iactat, si feliciter prouenit benignitas, ita negligit ac ceu non meminit, si quan- do secus euenit. Quandoquidem fieri non potest, quin & id accidat nōnunquam ei, qui pro- pensus sit ad bene merendū de omnibus, iudicio adsciscit, quos uelit fouere, sed eo sane candido, & amico magis quā se uero. Cæterum quos semel complexus sit, constantissime fouet, nec ullis inuidorum obtreccationibus potest alienari. Quas si quando cogitur audire, mire dissimulat, id quoque studens, ne uel ad eum perueniāt, quem petunt, ne quod illius contristetur animis. Cuiusmodi mæcenas, si mihi primis illis contigisset annis, fortassis aliquid in bonis litteris esse potuissem. Nunc natus sæculo parum felici, cū pasi- sim impune regnaret barbaries, præsertim apud nostrates apud quos, tū crimē, etiā erat quicquid bonarum litterarum attigisse, tantum aberat ut honos aleret hominum studia, ita ea regione, quæ Baccho. Cercricque dicata sit uerius quā musis, Quid queso poterā ingenio uix mediocri præditus? Nam Henricum Berganum episcopū Cameracensem, primū studij mei Mæcenatem, mors inuida præripuit. Huic proximum Guilielmum Montio- um inlytum Angliæ primatem, aulæ negocia belli que tumultus interceperunt. Quæque ut uere dicam, huic ipse defui potius, quā ille mihi. Per hunc denique cōtiguit summus ille Can- tuariensis, sed prouectiori iam & ad quadragesimum deurgenti annum. Et tamen hu- ius excitatus benignitate in literarum studijs ueluti repubui reuiguique. Et quod nec natura dederat, nec patria, hoc huius dedit benignitas. Habent hoc mortaliū ingenia, habent hoc studia literarū, præsidem aliquem, ac ducem desyderant, qui suppetitet ocium, qui addat

addat animum, qui tueatur aduersus excetram inuidiæ, quæ non aliter quæ umbra corpus sequitur eruditionis gloriam. Denique ad cuius iudicium suas exigant vires, cui suas consecrent uigilias. Vidit hoc opinor prudens antiquitas, quæ multis uirginibus suum præfecit Apollinem. Proinde sicuti uere dictum est græcorum prouerbio, annum fructificare non aruum, quod cæli clementia plus adferat momenti ad segetis prouentum, quæ soli bonitas. Ita principum benignitas est, quæ facit ingeniosos. Nulla regio tam barbara, tam procul a solis equis, ut ait Maro, deurgens, quæ non habeat dexterrima ingenia, quæ uel in media græcia nata uideri possint, si non desint Mæcenates. Apud Italos extiterè cõplures doctrinæ proceres, Quæobré? Næpe quod apud hos plurimus honos literis sit habitus. Et ut prisca sileam, nostra memoria multos euegit Nicolaus Quintus Pontifex Rhomanus, nonnullos Pius, complures Bessario, plurimos Medicensium familia, ceu nata prouehendis bonis literis, cui nunc debemus LEONEM, cuius auspicijs hic meus desudat labor. Apud Gallos ubi caperunt esse Mæcenates, mox ingens ingeniorum prouetus effloruit. Etenim ut de cæteris taceam? Nonne Iacobus Faber Stapulensis, ante annos aliquot ueluti reuixit bonis literis, idque fouente doctissimo simul & integerrimo uiro Gulielmo Britoneto præfule Lodouensi? An non Gulielmus Copus instaurada rei medicæ reuiguit, simul atque Lodouici regis huius nominis undecimi, affulsit aura? Tametsi huic uiro suam iam literam rem familiarè satis amplam pepererant. Cõperio nullam esse Germaniæ partem, nam eo nomine censentur homines, qui Germanicè loquuntur, quæ non fertilis sit ingeniorum, & huiusmodi ingeniorum, quorum haud pudeat Italiam. Verum quoniam huius regionis principes ad rem bellicam propensiores sunt, quæ ad rem literariam, sit ut plures illic sint insignes caballi, quæ insignite docti, utque politiora sint arma quæ carmina. Alioqui quid uel Athenis nasci potuit, acutius aut festiuus ingenio Iacobi Sturmii Argentoraci? At deum immortalem quam non spem de se præbet, admodum etiam adolescens, ac pene puer, Philippus ille Melanchtho utraq; literatura pene ex æquo suspiciendus? Quod inuentionis acumen? quæ sermonis puritas? quata recõditarum rerum memoria? quæ uaria lectio? quæ uerecunda regiæque prorsus indolis festiuitas? Iam Heluetia nobilior armis quæ literis præter AMORBACHIOS fratres bonis literis natos, ut cæteros interim sileam, nonne HENRICVM GLAREANVM nobis adidit, prorsus ætate iuuenem, sed in disciplinis omnibus quas mathematicas uocant, reliqua in philosophia, in græcis, ac latinis literis, nihil enim dicam de poetica, qua lauream etiã meruit, idque donante Cæsare MAXIMILIANO, Denique in omni literarum genere eo progressum, ut plerique senes inuidere citius possint quæ assequi. Quod si huiusmodi ingenijs honos etiam accesserit, unicus artium altor, prospicio futurum ut Heluetia clarior sit literis quæ bellis, plusque debeat Musis quæ Marti. At in alijs quidem sæpenumero uidemus magna uitia, uel ætati condonari, uel eruditioni. In his omnibus quos recensui uitæ morumque probitas, cum eruditione, ex æquo certat. Sed pene exciderat unicum illud musarum delitium Vdalricus Huttenus adolescens, & imaginibus clarus. Quæso quid Attica possit gignere hoc uno uel argutius uel elegantius? Quid aliud ille, quæ meras ueneres, quæ meros lepores loquitur? Quamquam hunc nuper cõplecti cepit, uir immortalitate dignus, Albertus Archiepiscopus Maguntinensis. Quæ utinam cæteri quoque principes certet æmulari. Quod si fieret, uiderem nimirum non sine causa dictum esse a ueteris comediæ scriptoribus οὐτε ἄο μισθὸς, οὐδὲν ἐστὶ τοῦτ᾽ ἡ τέχνη. Neque uero male cõstat ratio dati & accepti, inter egregios principes & bonis præditos literis. Nam si cupiunt æternam apud posteros famam, quod olim pulcherrimum erat affectare, hæc solæ doctorum hominum literæ præstare possunt, certius ac uerius quæ ullæ ceræ, quæ ullæ pyramides, quæ ullæ statuae, quæ ulli tituli aut colossi. Si non cupiunt, hoc magis debetur ea laus, quod non cupiant. An Mæcenati perisse credis agellum sabinum, cuius usufructum donauit Horatio? Non poterat pluri uendere quantumlibet diligens negotiator. Quod innuit

A a meri reges

meri reges immensa pecunia, quam in colossos & pyramides infumebant, consequi nō potuerunt, hoc ille breui agello mercatus est, nullis unq̄ seculis intermoriturum fame decus. Atq; utinā omniū benignissimo Mœcenati saltem aliquam huius gratiæ portio- nem queam rependere. Non quod ille quicq̄ huius rei uel postulet uel expectet. Egre- gia uirtus abunde seipso contenta est, quæ quidem quo maior est & absolutior, hoc ma- gis fugitat gloriam. At uera gloria sequitur fugientem. Pulchrius est meruisse famam, q̄ obtinuisse. Non refert illius cui debetur. At nostra refert, ne parum grati parūq; me- mores uideamur. Refert omnino ut egregia uirtutis exempla posteritati cōsecrentur, quo plures inflāmenī ad honesti studium. Verum quod ingenioli nostri tenuitas nō po- test assequi, quod nostra nō ualet præstare infantia, id alij præstaturi sunt, uel hoc nōmi- ne feliciores, quod gratiores esse licet. Nos tamen adnitemur, si modo uita comes erit, quā uel in hoc ipsum annos aliquot proferri cupiam, ut liqueat certe conatos fuisse, si mi- nus assecutos. Sed dum harum reꝝ cogitatione teneor, haud scio quo modo pene ope- ris instituti immemor, diutius q̄ par est, immoror digressiōi. Proinde ad id quod agitur recurrendum.

Desyderantes uos cupide.) οὐτως ἰμερόμυνοι ὑμῶν. conatus est explicare ἔμφραση uerbi Significat enim alicuius desyderio mutuocq; teneri affectu, sicuti parentis, aut amici.

Volebamus.) εὐδοκοῦμεν, & hoc uerbum affectum habet, quasi dicas, gestit animus.

Quoniā charissimi.) διότι ἀγαπητοί. i. propterea quod dilecti & c. Memores em̄ fa- cti estis.) μνημονεύετε γὰρ. i. meministis enim. Atq; ita legit Ambrosius.

Labores nostri.) κόπου & μόχθου, duobus uerbis idem significauit, nisi quod μόχθος labor est cum difficultate coniunctus, quasi dicas, conatum aut molitionem, & ideo uer- terunt, fatigationes. Nocte & die.) νυκτὸς καὶ ἡμέρας. i. Nocte enim & die.

Et sine querela.) ἀμέμπτος. i. ita ut nemo de nobis quæri potuerit, hoc est, inculpate.

Affuimus.) ἐγενήθημεν, i. fuimus. Qualiter unumquēq; uestrum.) Hic nisi subaudit as uerbum, complexi fuerimus, aut aliud simile, sermo erit imperfectus. Verum id in Paulo iam nouum esse non oportet.

Et testificati sumus.) καὶ μαρτυροῦμενοι. i. testificantes, aut potius obtestantes.

Accepistis nō ut uerbū ho.) Vt, nō inuenio in quibusdam exemplaribus græcis, οὐ λόγῳ ἀνθρώπων. i. nō sermonē hominū. Etiam si hic nō nihil uariant exemplaria. Et apparet ex Græcorū scholijs ὡς aduerbiū nō esse additū in priori parte, sed, suscepistis uerbum dei. Quod efficacius est, q̄ ut uerbū dei. Quāq; prior illa uox dei, ad superiora ptinet, cū acce- pissetis a nobis uerbum auditus dei, hoc est, uerbum quod uobis p nos loquebatur dei. At ego malim, cū acciperetis, q̄ cū accepissetis. Alioquin quō accipiebāt, qd̄ iā acceperant.

Quam sancte.) ὡς ὁσίως. i. ut siue φ. Quāq; & interpres recte uertit.

Qui operat.) Qui, apud Græcos referri potest uel ad uerbū, uel ad deū, sed magis ad uerbū, & ita Ambrosius, quod & operat, addita etiā copula, & in hoc cū Græcis concor- dans. Nam Paulus sentit eū diuini uerbi ueluti semē agere in Thessalonicensibus.

Vobis q credidistis) πιστεύσατε. i. q creditis. Et ita legit Ambrosius, aut certe q credebatis ppter uerbū pteriti t̄pis cui adhæret. Cōtribulib⁹ uestris.) Grace est, pprijs cōtribulib⁹. id est, συμφορῶν. i. a pprijs cōtribulib⁹. Quāq; magis significat eiusdē gentis q̄ trib⁹.

Sicut & ipsi) subaudi nos. Et pphetas) Grace est, & pprios pphetas, ἰδίου προφήτας.

Peruenit aut̄ in illos ira dei.) Dei apud Græcos hoc loco nō addit. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργή. i. puenit aut̄ in illos ira. Porro εἰς τέλος dixit, p eo quod est extrema, siue ad extre- mū, hoc est, implacabilis ira dei. Desolati.) ἀπορφανοὶ δέντες. i. uelut orphani facti & or- bati uobis ceu filijs.

Ad tēpus hora.) πρὸς καιρὸν ὥρας. Cur nō potius, ad oportunitatē, siue occasionē, aut certe articulū tēporis. Quādoq; dem hora tēpus est Græcis, καιρὸς bre- ue tēpus. Aspectu, nō corde.) προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ. i. facie, nō corde. Atq; ita legit Am- brosius. Abundātius festinauimus.) ἰσχυρότερον, quod significat & studiuimus & cura-

uimus.

Et abundantius dic-
sed labor uenit inte-
quocq; similitudo gl-
pecta domi

Vultus.) εἶπον

Parat nobis.)

Sumus. Diuus Hie

uplicandam pro

Ambrosius legit, ut

Militram dei) Addi

Et participem ope

Ne quis moueatur.)

Sumpta metaphora

Veniente & annunc

peritiamus. i. cum u

Sicut & nos.) καὶ π

Abundantius oram

Abundantissime

amio. ex

Et nos in uobis.) ἰ

nosius. Refertur en

monia.

Vt quem

utē mōde

dant. Ac

sicut & a

Sicut prædixim

In immundiciam

ge, ut effemus imm

quod eramus. Ham

n eo quod proxime

Qui hæc permit.

uplicandæ rei grati

nosius. In nobis.) ἰ

amore. Sigdem hæc

Christianorum i

strates uocant. Ne

obis ut scribam.

ificat a deo doctos, &

operam detis.) καὶ

nos in hoc incum

uas ppriat. Deterret.

præcipi ppendebant p

ono ridicule qdam loci

Et nullus aliqd desyde

rebat nullus uel ad hor

pe impetrandū auxiliū

no sepem ad seporatis, a

la iustis, ydoloματι.

animus. Et abundantius dictū est p magis siue uehementius. Et semel & iterū) κ̄ δ̄ is. i. & bis, sed latine uertit interpres. Nonne uos.) Græce est, & uos, ut intelligas eum de alijs quoq; simili modo gloriari. Ante dñm.) ἐμπροσθεν τ̄ κυρίου. i. coram dño, siue in conspectu domini.

EX CAPITE III.

Sustinentes.) σέγοντες. i. nō ferentes, hoc est, impares desyderio uidendi uos; Placuit nobis.) ἐνδοκίσαμεν, quod ut explicaret Ambrosius uertit, optimū diximus. Diuus Hieronymus putat uocem esse nouam a Septuaginta confictā, ad explicandam proprietatem Hebræi sermonis. Remanere.) ἀπολαφθῆναι. i. relinqui. Ambrosius legit, ut Athenis soli relinqueremur.

Ministrum dei) Addunt Græci, κ̄ σωεργόν ἡμῶν. i. cooperarium nostrum. Ita Ambrosius, Et participem operis dei. Sic enim reddit σωεργόν.

Ne quis moueatur.) σαίνεσθαι, quod græca quidem scholia exponunt, turbari aut terri. Sumpta metaphora a canibus, caudam mouentibus.

Veniente & annunciante.) Vtrūq; apud Græcos præteriti temporis est, ἐλθόντι & κ̄ ἐναγγελισαμένῳ. i. cum uenisset & annunciasset, quemadmodum legit Ambrosius.

Sicut & nos.) καθάπερ ἡμεῖς, ἡμεῖς. i. sicut & nos, uos.

Abundantius orantes.) ὑπερέκ περισσοῦ. Et exprimens uerborū ἐπίτασιν Ambrosius legit, Abundantissime orantes. Cōgeminauit enim Paulus uehementiam affectus, ὑπερ. i. eximie, ἐκ περισσοῦ, ex abundantia, siue ex supfluo, quasi dicat, supra modū, & plusq; oportet.

Et nos in uobis.) εἰς ὑμᾶς. i. in uos. Sine querela) ἀμέμπητος. i. irrephensa, ut legit Ambrosius. Refertur enim ad corda, quæ talia uult esse Paulus, ut nulla de his possit esse q̄rimonia.

EX CAPITE IIII.

Vt quemadmodum accepistis.) Vt, redundat. Sic & ambuletis.) ἵνα περισσεῦτε καὶ μάλλον. i. ut abundetis magis. Reliqua nempe hæc (sic & ambuletis) redundat. Adiecta uidentur explicandæ sententiæ gratia. Ambrosius tamē addit, sicut & ambulatis. Quoniā uindex) Propterea q̄ uindex siue ultor & c. διότι.

Sicut prædiximus.) Sicut & prædiximus, & ita legit Ambrosius addita cōiunctiōe. In immundiciam.) ἐπιἀκαρθασία, quod pinde ualet, ac si dicas, nō uocauit nos hac lege, ut essemus immundi. Siquidē causa & cōditio uocationis erat, ut desineremus esse quod eramus. Hanc enim uim habet nōnunq; præpositio ἐπι apposita dandi casui, q̄q; in eo quod proxime sequitur abusus est, ὅν p̄ ἐπι.

Qui hæc spernit.) Hæc redundat, ὁ δὲ ἐπ̄. i. qui reiicit. Addidit interpres, p̄nomē hæc, explicandæ rei gratia. Qui etiam) Etiam nō est, ὅν δὲ δόντα. i. qui dedit, & ita legit Ambrosius. In uobis.) εἰς ὑμᾶς. i. in uos. De charitate fraternitatis.) ἀγαθελτίας. i. fraterno amore. Siquidem hac uoce, ex amore & fratre cōposita apostoli significare solent, mutuum Christianorum inter ipsos amorem, idq; ex Hebræorū more, qui omnes suæ gentis fratres uocant. Necesse habuimus.) χρεία ἔχετε. i. necesse habetis, hoc est, nō est necesse uobis ut scribam. In deo didicistis.) θεοδιδασκῆται, quod alibi uertit dociles dei, hic significat a deo doctos, & diuino instinctu per se afflatos.

Et operam detis.) καὶ φιλοτιμῆσθαι, quod significat ambitiose conari. Ambrosius uertit eniti. Nos, in hoc incumbatis. Vt uestrū negocium agatis.) καὶ πράσασθε τὰ ἴδια. i. ut agatis res pprias. Deterret enim ab alienis appetendis & ocio, quo iam tum sub religionis prætextu ppendebant pleriq;. Nunc hoc hominū genere refertus undiq; mūdus est. Porro ridicule qdam locū hunc interpretant de curando negotio propriæ salutis.

Et nullius aliq; desyderetis.) καὶ μηδεὶος χρεία ἔχετε. i. nullius indigentia habeatis. Postest aut nullius, uel ad hominē referri, uel ad rem, curate, ne quid uobis desit, aut curate, ne sit implorandū auxiliū alienū. De dormientibus.) ὄν̄ κοιμημένων, quasi dicas, somno sopitis, uel soporatis, a dormisco magis q̄ a dormio. In aduentu.) In aduentum.

In iussu) ὅν κελύσματι. Nō est simplex iussio, sed uox illa, qua nauta seu milites se mu-

tuo adhortant ad rem strenue gerendā. Adducet cum eo) *σὺ αὐτῷ. i. secum, aut cum eo, hoc est, cum filio, id quod mihi magis probat. In iussu & in.) Et redundat, ἐμφωνῶ. i. cum uoce. Primi.) πρῶτον. i. primū, siue prius.*

Nos qui uiuimus.) Paulus ita loqui uidet, quasi resurrectio ea ætate esset futura. Tā-
et si quoniam participijs est usus, quæ sequunt rationē eius uerbi, cui adherent, uerti po-
terāt & per futurum, ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ παλαισόμενοι, ἀμα σὺ αὐτοῖς ἀπαγκυμέδα. i. nos qui ui-
uemus & reliqui erimus, una cū illis rapiemur. Mirum autem quantus hinc ortus sit tu-
multus Theologorum, dum explicare cupiunt, quod Paulus hoc loco plane dicit quos-
dam resurrecturos, qui uiuant. Verum id quoniam nō est huius instituti, nec psequar in
præsentiā. Mihi uidetur pulchre posse consistere, quod clarissime dixit Paulus, ut non
confugiamus ad cōmenticias illas & cōactas interpretationes.

Obuiā Christo.) *εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου. i. in occursum domini. Atq; ita legit, is quisq; fuit, qui scripsit epistolam ad Demetriadem uirginem. Nam sunt qui putāt eam esse nō Hieronymi, sed Iuliani. In uerbis istis.) ὅτι τῶν λόγων τούτων τὸ πνεῦμα. i. in uerbis ijs spiritus. In nōnullis Græcorum cōdicibus additū reperi. Verum haud scio an mendose, præsertim cū nec apud Hieronymū, nec apud Ambrosiū ita legā, ne apud Vulgariū qdē.*

EX CAPITE V.

ET momentis.) *Ἐκαιρῶν. Melius fortassis uertisset, articulis, siue oportunitatibꝰ. Nam χρόνος simpliciter tempus significat, ut annū aut mensem. At καιρὸς, articu- lum temporis cum res gerenda est. Diligenter scitis.) ἀκριβῶς οἶδατε. i. exacte nostis, siue ad plenum scitis. Et securitas.) ἀσφάλεια. i. cū tuta res, & nihil est pe- riculi, & idcirco Ambrosius uertit, firmitas. Supueniet interitus.) ἐπισταται ὄλεθρος. i. instat uel imminet interitus siue exitium, uerbo præsentis temporis, ut efficacius expri- meret inexpectatum mali incursum. Nec est (effugient) sed effugiant, ἐκφυγασιν, hoc est nō possent effugere. In utero habenti.) τῆ ἢ ἡ γαστρὶ ἐχούσῃ. i. in utero habenti, dandi ca- su. Est autem hic ὀδύνη. i. dolor, sed proprie parturientiū. Vnde Ambrosius sic extulit, quæ admodum dolor partus pregnantis, ut sit sensus, Sic illis imminere subito diem iudicij, ut mulieri grauidæ nixus ingruit & dolor partus.*

Non est noctis, neq; tenebrarum) Valla legit, ἐσμοὶ. i. sumus, non estis. Quamq; qd ad sensum nihil interest. Sentit enim de omnibus Christianis. Ambrosius legit, Non estis noctis. Et ædificate alterutrum.) εἰς ἑκάτερον. i. unus unum, hoc est, uicissim alius alium.

Vt habeatis illos abundantius in charitate.) Græca sic habent, Ἐπιγαίῳ ἀντὶς ὑπὲρ ἐκ πηγαίου ἢ ἀγάπῃ. Quorum sententiā sic reddi poterat, ut illos summopere habeatis in p-
cō, in charitate. Ambrosius ita legit, Vt illis summū honorem habeatis in charitate &c. Congeminauit autem, ὑπὲρ ἐκ πηγαίου, de quo superius admonuimus.

Propter opus illorum) διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, quod perinde sonat, quasi dicas, propter facta illorum. Hunc locum oportet annotare diligenter episcopos, qui exigunt a suis summū honorem, cum ipsi non curent præstare suum officium. Paulus iubet eos haberi in sum-
mo honore, sed propter opus. Nec propter inanem titulum, hoc est laborantes, præsi-
dentes in domino, non in fastu admonentes, docentes, consolantes, quod propriū est episcoporum munus.

Et pacem habete cum eis.) εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς. i. pacifici sitis inter illos. Quāq; interpre-
uertit sententiā satis recte. Alij Græcorum cōdices habebant, ἐν ἑαυτοῖς, hoc est, inter uos. Atq; ita legit Ambrosius.

Corripite inquietos.) νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους. i. admonete inordinatos, siue incomposi-
tos. Sentit autem intractabiles, qui parere nolunt, & ob hoc turbant cōmunem pacem.

Suscipite infirmos.) ἀντέχετε τῶν ἀδυνάμων. i. subleuate & falcite, quod Ambrosius legit,
Opitulamini infirmis.

Patientes estote.) μακροθυμεῖτε. i. longanimes sitis.

Omnia autem

omnia autem probare.)
Craspocq;
quodam et probare, it
interpretatur, dicitur
sollicitus probare, sed c
Abditus.) ἀπὸ τοῦ
In uobis uobis.) εἰς ὑ
Suscipite uos per om
Suscipite uos toto
uobis ad Modicum it
In omnia plenos, siue
Suscipite uos per om
has enim partes he
detur non legiss
quitur de int
suis consi
hensibi
nos

EPISTOLA F

ANNOT

VT digni-
tius magi
Vniqui-
tiam. Et A
In exem-
plum. Aut in nomina
tis documentum, & ost
regno dei. In regno
inueniuntur est.) A
in hoc loco ὑπὲρ positi
liberatis. Quod si maxi
non inferens, de quo nehas
retribuere retributione
genitricis affectionem.
Reverentiam. i. remi-
ssam. Nequa accipiat de

Omnia autem probate.) Autem apud Græcos non additur, nec ad rem facit. Cate-
 r̄u δοκιμάζει Græcis quoq; uerbum est anceps, quemadmodum Latinis probare, quod
 interdum est approbare, interdum explorare. Cuiusmodi sit Vulgarius hoc loco in-
 terpretatur probate, diiudicate. Quemadmodum alibi, Probate spiritus, si ex deo, sint.
 Audiendi propheta, sed cum iudicio.

Abstinete uos.) ἀπέχεσθε. i. abstinete. Nec additur, uos.

In omnibus uobis.) εἰς ὑμᾶς. id est, in uos.

Sanctificet uos per omnia.) ἀγιασθε ὑμᾶς ὁλοτελεῖς καὶ ὁλόκληρον τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, & ὁ
 id est, Sanctificet uos totos, & integer spiritus uester, & anima & c. Hieronymus in qua-
 stionibus ad Hedibiam ita citat hunc locum, Deus igitur pacis sanctificet uos p omnia,
 uel in omnia plenos, siue perfectos. Hoc enim magis sonat ὁλοτελεῖς. Ergo sensus est,
 Sanctificet uos per omnia perfectos, hoc est, & in spiritu, & in anima, & in corpore. In
 has enim partes hominem diuidit Paulus. Porro ὁλόκληρον Hieronymus ui-
 detur non legisse, nec mihi uidetur ad sensum pertinere. Non enim lo-
 quitur de integritate spiritus, quem non diuidit, sed hominis, qui
 suis constat partibus. Sine querela.) ἀμέμπτως. i. irrepre-
 hensibiliter. Epistola hæc.) Hæc, redundat apud
 nos. Additum est autem ad explicandam ar-
 ticuli uim, τὸν.

EPISTOLAE PRIMAE AD THESSALONICENSES FINIS.

ANNOTATIONES IN EPISTOLAM SECUNDAM
AD THESSALONICENSES.

VT dignum est.) Inuenitur quidem & hoc apud Latinos. Cæterum usita-
 tius magisq; latinum est, ut par est, καθὼς ἄξιον ὄζειν.
 Vnuiquisq; uestrum.) ἐν ὄσ ἐκάστου πάντων.) Addunt, omniū, ad ueheme-
 tiam. Et Ambrosius, Vniuscuiusq; omniū uestrum.

In exemplum.) ἐν δαγμα. i. exemplum, siue ostensionem. Præpositio in
 redundat. Aut in nominandi casu, ostensio ut referatur ad illos qui affligunt, id est, Vos
 estis documentum, & ostenditis rectum esse iudicium dei, cum tanta passos remune-
 rat regno dei. In regno dei.) In præpositio redundat, nec addit Ambrosius.

Si tamen iustum est.) Ambrosius legit, siquidem, non si, tamen græca scholia expo-
 nunt hoc loco ἵππερ positum pro ἕως ἢ περ. i. quandoquidem. Affirmantis enim esse, non
 dubitantis. Quod si maxime siquidem ponatur pro si, tanto magis affirmabit, ueluti ue-
 rum inferens, de quo nefas sit dubitare.

Retribuere retributionem.) ἀνταποδορῶμαι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν. i. Retribuere affli-
 gentibus uos afflictionem. Et Ambrosius, Retribuere eis qui uos deprimunt pressurā.

Requiem.) ἀνεσις. i. remissionem, hoc est, refrigerium & refocillationem, siue relaxati-
 onem, Ne quis accipiat de remissione peccatorum.